

ARISTOTELES'İN SOLON'U: MUTLULUK VE AKİBETİ ÜZERİNE

ARISTOTLE'S SOLON: ON HAPPINESS AND ITS AFTEREFFECTS

Ceyda KEYİNCİ

Arş. Gör., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ceyda.Keyinci@ankara.edu.tr

Öz

Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik adlı yapıtının birinci kitabının araştırma konusu, "mutluluk"tur (eudaimonia). Araştırmasını konu ile ilgili en yaygın ya da temeli var gibi görünen kanılar üzerinden giderek sürdüren Aristoteles, bir insana mutlu diyebilmek için o kişinin, erdeminin ve yaşamının tamına bakmak gerektiği düşüncesine varır. Bu düşünce, yaşadığı sürece hiçbir insanı mutlu sayamayacağımız kabulüne çıkmaktadır. Aristoteles'in Solon'a ait olduğu bilinen bu kanıyı mutluluk teorisi ile nasıl birleştirmeye çalıştığının inceleneceği bu makalenin çalışma konusu, filozofun; yaşamını mutlu bir kişi olarak tamamlamış birisinin, bu mutluluğunun ölümünden sonra, torunlarının ya da dostlarının başlarına gelen durumlar karşısında değişime açık olup olmadığı kanısı üzerine görüşleridir. Aristoteles, kişinin mutluluğunun ya da mutsuzluğunun ölümünden sonra değişeceğini düşünmemekle birlikte torunlarının ya da dostlarının talihlerinin, ölmüş kişi üzerinde hiç etkisinin olmadığını da söyleyememektedir. Çalışmada, bu ikircikli söylem üzerine çağdaş araştırmacıların yorumlarından da yararlanılarak filozofun, kendi mutluluk anlayışıyla Solon'un söylemini birleştirme çabasının arka planı ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Abstract

The research subject of the first book of Aristotles Nicomachean Ethics is happiness (eudaimonia). While carrying out his research with the arguments which are the most common or seem the most fundamental ones, Aristotle draws conclusion that in order to consider someone happy, his virtue and his life has to be looked as a whole. This conclusion leads us that we could not call someone happy while he is alive. This article, focusing on how Aristotle tries to combine his theory of happiness with the conclusion which is known to belong Solon, aims to reveal Aristotle's views about whether or not the happiness of anyone, who has completed his life as happy person, remains open to changes by circumstances befalling on his friends or his descedants. Aristotle could not say that fortunes of the happy dead's descedants or friends have any influence on him although he does not think that the happiness or unhappiness of someone can be changed after his death. In this study, the background efforts of the philosopher on combining his happiness theory with Solon's dictum is tired to reveal while benefiting from interpretations of comtemporaneous researchers on this ambivalent statement.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 22 Kasım 2017
Kabul edildiği tarih: 11 Aralık 2017
Yayınlanma tarihi: 27 Aralık 2017

Article Info

Date submitted: 22 November 2017
Date accepted: 11 December 2017
Date published: 27 December 2017

Anahtar sözcükler

Aristoteles; Solon; Mutluluk;
Eudaimonia; Ölmüş Mutlu Kişi

Keywords

Aristotle; Solon; Happiness;
Eudaimonia; Happy Dead Person

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001572

Aristoteles'in Mutluluk Kavramı ve Etkinlik Arasında Kurduğu Bağ

Aristoteles'in ahlak öğretisi, mutluluğun ne olduğu¹ ve onun nasıl elde edilebileceği üzerine temellenir. Filozof için her eylem ve her tercih bir iyiyi arzuladığına, mutluluk da en iyi şey olduğuna göre insanın işi, başka bir şey için değil sadece kendisi için tercih edilen (αἰρέω) mutluluğu elde etmektir. Mutluluğun

¹ Kenny, Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik ile Eudemos'a Etik'te mutluluk kavramını farklı şekillerde ele aldığına işaret eder. Araştırmacı, Nikomakhos'a Etik'te mutluluğun, aklın derinlemesine düşünme etkinliği olduğu sonucuna varılırken Eudemos'a Etik'te ruhun bütün kısımlarının ideal bir şekilde işlev görmesi olarak tanımlanmasının, iki kitaptaki en önemli farklılıklardan biri olduğunu düşünür (Kenny 190-191). Diğer farklılıklardan bir tanesi de Solon'un mutluluk söyleminin, Nikomakhos'a Etik'te tartışılması, buna karşın Eudemos'a Etik'te tartışmaya girilmeden aktarılmasıdır (Aristoteles, Eudemos'a Etik 44-47). Bu yüzden çalışmada, Solon'un söylemiyle Aristoteles'in mutluluk kavramını nasıl bağdaştırdığı tartışılırken Nikomakhos'a Etik yapıtı göz önünde tutulacaktır.

kendisi erektir (τέλος)². Bu bağlamda o, kendine yeten (αὐτάρκης) yani, yaşamı tercih edilecek kılan ve hiçbir eksiğe sahip olmayandır (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 17). Aristoteles mutluluğu ruhun erdeme uygun bir etkinliği (ἐνέργεια) olarak tanımlar (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 18-19). Çünkü ruhla ilgili iyiler³, eylemde (πρῶξις) ve etkinlikte (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 19-21) bulunur. Burada konu edilen, kişinin sahip olduğu erdemi iyi ve güzel eylemlerde bulunarak ortaya çıkaracağı bir tür iyi yaşamdır. Kişi, erdeme sahip olabilir ama bu onun bir iyiyi meydana getireceği kabulüne çıkmaz. Aristoteles'in bu noktada örnek olarak verdiği, uyuyan ya da bir şekilde eylemden alıkonan bir kişidir (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 20-21). Buna karşın, etkinlikte bu olanaksızdır; burada kişi zorunlu olarak eylemde bulunacak ve erdemli olduğundan dolayı da iyi eylemlerde bulunacaktır. Erdeme uygun eylemlerin kendi başına hoş, iyi ve güzel olduğunu söyleyen Aristoteles, buradan yola çıkarak mutluluğun da “en iyi, en güzel ve en hoş” şey olduğu, bunun da en iyi etkinliklerde bulunduğu⁴ düşüncesine varır (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 19-20).

Aristotelesçi mutluluğun zorunlu kıldığı etkinliğin yapısı şöyledir. Öncelikle insana özgüdür.⁵ Bu, doğal olarak bir ata ya da herhangi bir hayvana mutlu demeyişimizin de nedenidir (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 21-22).⁶ Ayrıca, kişinin erdeminin tamına ihtiyaç duyan niteliktedir; bu yüzden filozof bir çocuğun yaşından dolayı bu tür etkinliklerde bulunamayacağına inanmaktadır (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 22-23). Kişinin, mutlu sayılması için, yaşadığı süre boyunca sürdürmesi gereken bir etkinliktir. Filozof, mutlu görünen kişilerin, mutlu olmaları

² Saffet Babür'ün “amaç” olarak çevirdiği bu kavramı, “erek” olarak Türkçeleştirmeyi tercih ettik. Kavramın Felsefe Terimleri Sözlüğü'ndeki karşılığı şudur: “Gerçekleştirmek üzere tasarladığımız ve erişmek istediğimiz şey.” (Akarsu 68).

³ Dışa ve bedene ait iyiler de diğer iyilerdir. (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 19-20).

⁴ Bu belirlemeye karşın Aristoteles, dış iyilerin mutluluğu oluşturmadaki rolünü de yadsımamaktadır. Filozof, iyi eylemleri yerine getirebilmesi için kişinin yaşamının desteklenmesini zorunlu bulur. Söz gelişi zenginlik, dostlar, siyasal güç, soyluluk ve iyi çocuklar iyi eylemlere katkı sağlayan koşullardan bazılarıdır, (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 19-21).

⁵ Aristoteles mutluluğun “insana özgü” olduğunu *Eudemos'a Etik*'te de vurgular. Bu, araştırma konusunun kapsamıyla ilgili çizdiği bir sınırlamadır. Filozof, *Eudemos'a Etik*'te bu vurguyu şu şekilde gerekçelendirir: “İnsana özgü diyoruz, çünkü var olanlar içinde daha iyi olan başka birine özgü, sözcüğü bir tanrıya özgü bir mutluluk da olabilir.” (Aristoteles, *Eudemos'a Etik* 31).

⁶ Aristoteles, ne varlık bakımından insandan daha aşağı olan öteki canlıların ne de doğasında tanrıca bir şey taşımayanın mutlu olarak adlandırılmayacağını *Eudemos'a Etik*'te dillendirir. (Aristoteles, *Eudemos'a Etik* 28-29). Filozof, yaşama bakımından hayvanla insanı ayırır. Ona göre hayvan duyu olanağına, insan ise ya duyu ya da düşünme olanağına göre yaşar. Filozof, olanağın (δύναμις) etkinliğe geçtiğini, yaşamadaki asıl olanın da etkinlik olduğunu söyler, (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 188) Düşünme olanağının hayvanlarda olmaması, etkinlikte bulunamayacakları için onlara mutlu demeyişimizin bir nedenidir.

umulduğu için mutlu göründüklerini (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 22-23) düşünür. Bu, kişinin etkinliği sürdürdüğü sürece mutlu görüldüğü, ama tam olarak mutlu sayılamayacağı anlamına gelir. Aristoteles, bu düşüncesini şu benzetmeden yararlanarak olumlar: “Çünkü tek bir kırlangıç baharı getirmez, ne de bir tek gün; aynı şekilde bir tek gün ya da kısa bir süre insanı kutlu ve mutlu kılmaz.” (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 18).

Gördüğümüz gibi etkinliğin yaşama ve mutluluk üzerindeki gücü, Aristoteles'i bir insana mutlu diyebilmek için hem erdeminin tamına hem de yaşamının tamına bakmak gerektiği (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 22-23) sonucuna böyle götürmektedir.

Aristoteles'in Felsefi Araştırma Yöntemi

Bu sonuca vardıktan sonra Aristoteles, konuyla ilgili kendi zamanında var olan popüler düşünceleri tartışmaya açar (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 22-23). Bu genel kanılar, Aristoteles'in etik araştırmasında önemli bir yer tutar, çünkü bunlar filozofa konu bağlamında sınavacağı veriler verir. Bu verileri işlediği yöntem ise diyalektiktir (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 10-11). Yöntem, ilklere doğru gittiği için araştırmanın başlangıç noktası, bilinenler olacaktır. Aristoteles, iki türlü bilinen olduğunu vurgular: bir tanesi bizim bildiklerimiz ikincisi ise genel olarak bilinenler (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 12-13). Araştırmanın başlangıç noktasını da bizim bildiklerimiz olarak belirler (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 12). Aristoteles'in, felsefi araştırma yönteminde, genel kanılar (*endoxa*) elden geldiğince gösterilmeye çalışılır. Örneğin, *Nikomakhos'a Etik* yedinci kitapta 'kaçınılması gereken alışkanlıklarla ilgili' belirlemelerde bulunurken yöntemi hakkında filozof bize şu bilgileri verir: “Başka durumlarda da olduğu gibi, görünen olguları ve daha önceki soruları ele alıp böylece bu etkilenimler konusundaki genel kanıları olabildiğince göstermek gerek; hiç olmazsa en önemlilerini ve asıl olanlarını” (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 130).

Genel kanılar, Aristoteles'in felsefi araştırma yönteminin ilk basamağını⁷ oluşturur. Felsefe hakikat bilgisidir (Aristoteles, *Metafizik* 145-146). Bu bilginin içine kuramsal bilgi kadar, ahlaki sorunların ele alındığı kuramsal olmayan bilgi de girer (Reeve 161). Bunun açığa çıkmasında kullanılan diyalektik yöntem de konunun her iki tarafındaki çıkmazların (*aporiai*) üzerinden geçerek doğru ya da yanlış olanı görmeyi kolaylaştırır (Reeve 161-162). Sonuca ulaşırken genel kanılar,

⁷ Araştırmacılar arasında genel kanıların Aristoteles'in felsefi araştırma metodunun neden ilk basamağında kullanıldığı hakkında görüş ayrılığı vardır. Bkz: Mcleod.

kısmen kabul edilerek kısmen de reddedilerek değiştirilecek ya da daha açık hale getirilecektir. Bu yöntemin işleminde doğru kadar yanlış düşüncelerin de payı büyüktür. Aristoteles bunu şu şekilde açıklar: *"Ne ki, yalnızca doğruyu söylemek değil, yanlışın nedenini de göstermek gerekiyor, ikna için geçerli olan bu: Doğru olmayan şeyin niçin doğruymuş gibi görüldüğü akla uygun biçimde ortaya çıkınca bu, doğru olana daha çok inanmayı sağlıyor"* (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 153).

Diyalektik yöntemi bu şekilde işleten Aristoteles, konuyla ilgili kendi düşüncesini ise genel kanılardan ortaya çıkanlarla bir şekilde örtüştürmeye çalışır.⁸ Pritzl'in de haklı olarak işaret ettiği gibi (Pritzl 103) filozof, eğer bir önerme doğruysa, var olan durumların doğruyla uyumlu hale geldiğine inanır. Ölmüş mutlu kişi hakkında var olan genel kanıları da bu yöntemle ele alarak, kendi doğrusuyla birlikte tartışmaya açan Aristoteles, ölmüş kişinin mutluluğunun değişime açık olup olmadığı konusunda ise tam bir kararlılık sergilememiştir. Bu kararsızlık değişik şekillerde yorumlanmıştır. Aristoteles'in Solon'un söylemini üzerine yapılan güncel tartışmalarla birlikte ele alalım.

Aristoteles'e Göre Kimi Mutlu Saymalıyız?

Aristoteles'in mutluluğu etkinlikle var etmesi, bu etkinliğin de yaşamın sonuna kadar sürdürülmesi gerekliliği, önemli bir çıkmazı (*aporia*) beraberinde getirir. Bu kabulle, yaşadığı süre boyunca hiçbir insanı mutlu sayamayız. Aristoteles'in, Solon'un söylemi olarak yer verdiği ve Solon ile Lydia Kralı Kroisos arasında geçtiği bilinen bu öykü Herodotos'ta (Herodotos 42-44) şöyle aktarılır.

Kroisos, zenginliğinden dolayı kendisini dünyanın en mutlu kişisi saymaktadır. Bunu krallığına ziyarete gelen, bilge Solon'dan da duymak isteyerek ona *"mutlulukta başka herkesi geride bırakan kimseye rastladın mı?"* (Herodotos 42) sorusunu yöneltir. Soruya cevap veren Solon mutlu kişi olarak Kroisos'un adını vermeyince, Kroisos *"bizim mutluluğumuzu hiçe mi sayıyorsun?"* (Herodotos 43) diyerek çıkışır. Bunun üzerine Solon, *"Kroisos, insan için yalnız talih ve talihsizlik vardır. Evet görüyorum sen çok zenginsin, çok insana hükmediyorsun ama benden istediğin şeye gene de cevap veremem çünkü önce ömrünün güzel bir sonla bağlandığını görmem gerekir... Her şeyin sonuna bakmalıdır"* (Herodotos 44) cevabını verir. Her şeyin sonuna bakmak, yaşamda karşımıza neyin çıkacağını, bugün talihliken yarın talihin kötü cilvesiyle karşılaşmış olduğumuzu bilemiyor oluşumuzdan kaynaklanır. Filozof, yaşamını refah ve mutluluk içinde geçiren bir

⁸ Genel kanılar doğru olmasına karşın gerçeği anlaşılabilir bir şekilde dile getirir. (Pritzl 103).

kişi felakete uğrayarak acınacak bir şekilde ölürse, o noktadan sonra artık onu mutlu sayamayacağımıza inanır. Fakat bu, Aristoteles'in de dediği gibi, insanın ancak ölünce mutlu olacağı anlamına gelmez. Filozof, Solon'un da böyle düşünmediğini, ölmüş kişinin artık talihsiz durumların dışında kaldığı için, onu ancak o zaman emin bir şekilde mutlu sayabileceğimizi kastettiğine (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 23) inanır.

Bu kabul de bizi başka bir çıkmaza sokar. Aristoteles'in zamanında, ölmüş birinin ardında bıraktığı yaşamın varlığını eşi-dostu, çocukları veya torunları ya da yaşarken yapıp ettiklerinin getireceği onur ile onursuzluklar vasıtasıyla devam ettirdiği düşünülür. O halde ölü için iyi veya kötü şeyler olmaya devam eder. Aristoteles var olan bu düşünceyi şöyle dile getirir: "... bir ölü için de, yaşayıp da farkında olmayan biri için olduğu gibi, iyi ve kötü şeyler olduğu düşünülür, örneğin onurlar, onursuzluklar; çocuklarının ya da torunlarının iyi durumda olmaları ve talihsizlikleri gibi" (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 23).

Peki kişinin öldükten sonra başına gelen durumların bilincinde olduğu konusunda Aristoteles ne düşünür?:

Bu söze göre yaşlılığına değin kutluca yaşamış ve ölmüş birinde, torunlarıyla ilgili olarak bir sürü değişiklikler olabilir; torunlarının kimi iyi olabilir ve layık olduğu bir yaşam ona düşebilir, kimi için de bunun tersi olabilir; oysa açıktır ki bunların ana-babalarından zamanca uzaklıkları da farklı farklı olabilir. Onlarla birlikte ölü de değişseydi ve kâh sefil kâh mutlu olsaydı, saçma olurdu. Ama torunlarının durumunun ana-babaları belli bir süre için hiç etkilememesi de saçma olurdu (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 22).

İlk göze çarpan Aristoteles'in genel kanı üzerinde gösterdiği kararsızlıktır. Araştırmacılar arasındaki genel tutum, Aristoteles'in gösterdiği kararsızlığı görmezden gelerek ölmüş kişiyi, yaşayıp da başına gelenlerin farkında olmayan (μη αι σθανομένω) kişiyle bir tutmasını göz önüne alarak, filozofun ölmüş kişinin başına gelenlerin bilincinde olamayacağına inandığı yönündedir (Pritzl 102). Bu yorumdan yola çıkılarak, filozofun bilincinde olamayacağı için iyi ve kötü durumların ölmüş kişinin değil, onun saygınlığının başına geldiğini kastettiği düşünülmüştür (Gooch 112).⁹ Pritzl yaşayıp da başına gelenlerin farkında olmayan bir kişinin hiçbir zaman için bunların farkında olmayacağını söylemeyeceğine, aynı durumun ölmüş kişi

⁹ Scott, filozof ölmüş kişinin ailesinin ve dostlarının başlarına gelenler arasında onur ve onursuzluğu sadece bir yerde (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 23) dile getirmesinin, araştırmayı bu tezin üzerinden devam ettirmenin 'akılsızca' bir tutum olacağını vurgular (Scott 215).

için de geçerli olduğuna inanır (Gooch 113). Ona göre, iyi ve kötü durumlar, örneğin kişinin saygınlığına bahşedilen onurlar ya da torunlarının başına gelen felaketler, kişinin kontrolü dışında olsa da, tamamen bilinci dışında değildir. Yaşayan bir kişi, bu durumların hemen farkında olmasa da, mutluluğu bunları öğrenmesine bağlı olarak etkilenebilir. Aynı etkilenme, ölmüş kişi için de olası olabilir. Bu noktada Pritzl, eski Yunan düşüncesine göre ölünün, etkisiz fakat bilince sahip olduğuna, özellikle de ardında bıraktıklarının talihleri konusunda şuurlu olduğuna inanıldığını vurgular (Pritzl 107). DuBois de, Homeros'a dönerek ölmüş kişinin doğası üzerine eski Yunan toplumunun belleğine yerleşmiş düşünceleri gösterip bir anlamda Pritzl'in bu yaklaşımını doğrulamaktadır (DuBois 30). Bu geleneksel düşünce, Aristoteles'in ölmüş kişinin arkadaşlarının ve ailesinin başına gelenler hakkında bilince sahip olduğu inancını reddedememesinin nedeni olabilir. Bilinç varsa, Aristoteles'in de kabul ettiği gibi, az veya çok bir etkilenme kaçınılmaz olacaktır.

Solomon, bu etkilenmeyi arzuların yapısı üzerinden giderek farklı bir anlam düzeyine kaydırır. Araştırmacıya göre, bir tanesi kişisel, ötekisi ise aşkın olmak üzere iki tür arzu vardır (Solomon 193). Kişisel arzuların yerine gelmesi kişinin yaşamasına bağlıken, aşkın arzular buna bağlı değildir. Örnek olarak, çocuklarımızın sağlıklı ve şerefli olmalarını istemek ya da şehir yararına yaptırdığımız hayratın yüzyıllar boyu kullanılabilir olmasını arzulamak verilebilir. Araştırmacı, Aristoteles'in verdiği mutluluk tarifinin daha çok aşkın arzulardan oluştuğunu düşünür (Solomon 193). Aristotelesçi mutluluğun yaşamdan alınan tatmin duygusundan öte, erdeme uygun etkinlikle birlikte giden; dost, zenginlik veya iyi çocuk gibi dışsal refaha da ihtiyaç duyan yapısı, mutluluğu başka bir noktaya taşımaktadır. Solomon, dışsal refahın ölümden sonra var olmaya devam ettiğini, bu yüzden de kişinin mutluluğunun ölümünden sonra ailesine ve dostlarına emanet edildiğini aktarır. Ne var ki araştırmacı, aşkın arzuların yaşamımızın büyük bir parçasını oluşturmasından yola çıkarak hiç kimsenin yaşarken gerçekten mutlu olarak nitelendirilemeyeceğini düşünür (Solomon 193). Pritzl, Solomon'un yaklaşımına göre mutluluğun, kişinin arzusunun gerçekleştiğini öğrenmesiyle alakalı olmadığını söyler (Pritzl 105). Fakat Aristoteles'in kişinin varlığına ihtiyaç duymayan türde bir mutluluk teorisi geliştirmeye çalışmadığını vurgulayarak Solomon'un yaklaşımını reddeder (Pritzl 106). Scott da Aristoteles'in mutluluk anlayışının, arzuların yerine gelmesine değil, erdemli etkinlikte bulunmaya bağlı olduğunu vurgulayarak Solomon'a katılmadığını dile getirir.

Pritzl, Aristoteles'in Solon'un söylemini irdelemesiyle ortaya çıkan yorumları, diyalektik yöntemini kullanarak kendi mutluluk teziyle uyumlu hale getirmeye çalıştığına inanır (Pritzl 111). Araştırmacının düşüncesinin çıkış noktası ise Aristoteles'in ölmüş birinin başına gelebilecekler arasında saydığı onurlar (τιμαί), onursuzluklar (ἀτιμαί), çocuklarının ya da torunlarının iyi durumda olmaları (εὐπαιδεία) ve talihsizlikleri (δυστυχία) gibi olgulardır. Bunlar, kişinin doğrudan kontrolü dışında olan fakat mutluluğuna etki eden faktörlerdir. Eski Yunan düşüncesine göre, onura sahip olup koruma ve onursuzluktan kaçınma noktasında kişi, kendisinden çok aile ve dostlarına bağlıdır. Klâsik Yunan toplumuna baktığımızda dostluğun (φιλία) temelinde 'yararlı olma' ilkesinin olduğunu görürüz.¹⁰ Dost dostuna karşı iyi niyetli olup fayda sağlamalı, düşmanına ise zarar vermelidir. Bu bağlamda, dostun dosta karşı yerine getirmek zorunda olduğu sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklarından birisi de dostunun onurunu (τιμή) korumaktır. Bunun için yapacağı ise, Aristoteles açısından bakarsak, ruhun erdeme uygun etkinliklerinde bulunmak yani yaşamını erdemli bir şekilde sürdürmek olacaktır. Klâsik Yunan toplumunda onurun önemini göz önüne aldığımızda, kişinin mutluluğu için sadece kendi erdemi ve etkinliği üzerinde değil, aynı zamanda dost seçimi, aile bağlarını kuvvetlendirme ve geliştirme üzerinde de durarak öldükten sonra onurunun sürmesini sağlamaya çalışmalıdır denilebilir.

Yaşayan bir kişi, aile ve dostlarının başlarına gelenlerden hemen haberdar olmayabilir. Bunlardan haberdar olması ise belki çok uzun zaman alabilir. Ama bu olan bitenler karşısında kişinin bilinci açıktır ve mutluluğu, doğrudan kontrolü altında olmayan bu olaylar tarafından da etkilenmektedir. Kendi dışında gelişen bu olayların, kişinin mutluluğu üzerindeki etkisi birincil olmamasına karşın anlamlı bir role sahiptir. Filozof, benzer bir yaklaşımı ölmüş kişi için kabul etmemenin 'oldukça yakışsız' (λίαν ἄφιλον) olduğunu vurgular. Burada kullandığı yakışsız sözcüğünün (ἄφιλον) birebir çevirisi 'dostsuz, arkadaşsız'dır. Pritzl, sözcüğü ilk anlamıyla değerlendirerek filozofun ölmüş kişinin mutluluğunun ardında bıraktığı ailesinin ve dostlarının başına gelenlerden etkilendiğini reddettiğini düşünmenin, Yunan toplumunun kalbinde yer alan dostluk kurumuyla çelişeceğine inanır (Pritzl 110). Aristoteles'in *Nikomakhos'a Etik*'in VIII. ve IX kitapları ile *Eudemos'a Etik*'in VII. kitabında dostluk konusunu işlemiş olması, hatta bu yapıtların her birisinde dostluk konusuna ayırdığı bölümün uzunluğunu başka herhangi bir konu için

¹⁰ Klasik Yunan toplumunda dostluk kavramının içine aile üyeleri, akrabalar, çalışma arkadaşları, dava arkadaşları ve yurttaşlar da girmektedir (Keyinci 519).

ayırmamış olması (Keyinci 519-520) göz önüne alındığında filozofun bu genel kaniya sahip çıkmadığını düşünmek eksik bir yaklaşım olarak yorumlanabilir.

Kendi düşüncesinin izinden giden Pritzl'in cevaplamak zorunda olduğu bir başka konu ise, Aristoteles'in bu genel düşünce ile kendi mutluluk tezini nasıl *bağdaştırdığıdır*. Aristoteles mutlu kişiyi şöyle tanımlar: “*Gelişigüzel bir süre için değil, yaşam boyu amacını kendinde taşıyan, erdeme göre etkinlikte bulunan ve dış iyilere de yeterince sahip olan kişiye mutlu dememize engel olan bir şey var mı?*” (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 25).

Aristoteles'e göre mutluluğun ruhla ilgili iyiler dışında, dış iyilere de bağlı olduğunu düşündüğünü vurgulamıştık. Bu bağlamda, torunların ve dostların kişinin mutluluğu üzerindeki etkisini birincil değil ikincil olarak görmek gerekir. Pritzl de bu noktayı işaret etmektedir (Pritzl 110). Ne var ki, Aristoteles etkinliğin mutluluk üzerindeki etkisini ön plana çıkarmak için, mutluluğu belirlemede rolü olduğuna inanılan bu ikincil etkiyi tartışmada kademe kademe önemsizleştirir. Aristoteles ilk olarak yaşayan ile ölmüş kişinin torunlarının ve dostlarının başına gelenlere maruz kalması arasındaki derece farkına dikkati çeker:

Eğer başa gelenlerde yaşayanların ya da ölülerin başına gelmesi arasındaki fark, trajedilerde suçların ve felaketlerin daha önce ya da o sırada işlenmesi arasındaki farktan daha büyükse- tıpkı kişinin başına gelen talihsizliklerden kiminin ağır basıp yaşamının yönünü değiştirdiği, kiminin ise daha hafif görüldüğü gibi; ki bütün dostların başına gelen talihsizliklerde de bu böyle oluyor- bu farkı da düşünmeli (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 25-26).

Ardından sonuç kısmında etkinin varlığını kabul edip tesirinin olmadığını söyleyerek de tartışmayı bitirir:

Söylediklerimizden öyle görünüyor ki onlara ulaşan bir şey varsa, bu, ister iyi ister tersi olsun, ya kendi başına ya da onlar için önemsiz ve küçük bir şey olurdu; öyle değilse bile, mutlu olmayanları mutlu kılacak, mutlu olanların ise bu mutluluklarını ellerinden alacak derecede ve nitelikte olmazdı. Dostlarının iyi ya da kötü durumda olmalarından ölülerinin de bir dereceye kadar etkilendiği görünüyor, ama bu etkilenme, mutlu olanları mutlu olmaktan çıkaracak ya da böyle bir etki yaratacak nitelikte ve derecede değil (Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* 25-26).

Pritzl, bu sonuçla Aristoteles'in bir yandan mutluluğun bireyin etkinliği ile mümkün olduğunu vurguladığını, öte yandan dış iyilerden etkilendiğini kabul edip Yunan toplumunda önemli bir yere sahip olan dostluk kurumunun varlığına işaret ederek yakışsız bir sonuca ulaşmaktan kaçındığını düşünür. Gooch ise tam tersine, Aristoteles'in bu sonuçla tartışmaya açtığı öte dünya düşüncesinin kendi mutluluk tezini etkilemediğini gösterdiğine inanır (Gooch 115).

Kalaycı ise Aristoteles'te mutluluğun hem bir etkinlik hem de sonul bir durum olarak ele alınması gerektiğini vurgular (Kalaycı 272). Bu vurgudan yola çıktığımızda araştırmacının, Solon'un söyleminin filozof tarafından kabul edildiğini düşündüğünü söyleyebiliriz. Yalnız araştırmacı kişinin öldükten sonra mutluluğunun, ailesinin ve dostlarının başına gelenlerden dolayı değişime açık olup olmadığı konusunda Aristoteles'in ne düşündüğü ya da bu konuda *Nikomakhos'a Etik*'te verdiği ikircikli söylemin çözümlenmesi üzerinde durmaz. Daha ziyade mutluluğa gösterilen bu sonlu bakış açısının, aslında eski Yunanda mutluluğun kolektif bir mesele olarak ele alınmasından kaynaklandığını vurgular (Kalaycı 271). Bu bağlamda mutluluğu var eden eylemler ve bunlardan ortaya çıkan sonuçlar toplumsal hafızaya kaydedilerek geleceğe aktarılmaktadır. Bunu 'bellek oluşturma pratiği' olarak adlandıran araştırmacı, bu pratiğin politik olduğunu çünkü politik olanın sadece akla dayalı konuşma ile eylem değil aynı zamanda eylemlerden ve sözlerden çıkan sonuçların toplumsal hafızaya kaydedilmesi olduğuna işaret eder (Kalaycı 273).

Sonuç

Kalaycı'nın işaret ettiği pratiğin bilinçsiz bir dışavurumunun izine mutlu kişinin dosta ihtiyacı olup olmadığı sorusuna Aristoteles'in verdiği cevap içinde rastlanabileceğini düşünebiliriz. Şöyle ki Aristoteles, mutlu kişinin kendine yeter ve iyi şeylere sahip olduğundan dolayı dosta ihtiyacı olmadığı kanısını doğru bulmaz. Mutluluğun belli bir etkinlik olduğunu, mutlu kişinin de hem etkinlikte bulunmayı hem de doğru, yakışır eylemleri gözlemlemeyi tercih ettiği için erdemli dostlara ihtiyaç duyacağını söyler. Etkinliğin kendi başına da yapılabileceğini ama bunun oldukça zor bir iş olduğuna inandığı için de etkinliği başkalarıyla birlikte ya da başkaları adına yapmanın daha kolay olduğunu vurgular. Bu doğrultuda iyi kişilerle birlikte yaşamak kişiye erdemini uygulaması için olanak tanıyacaktır. Aristoteles'in 'erdem uygulaması' olarak adlandırdığı bu olanağın, karakter erdemine dayalı dostluk kuran kişiler arasında pratiğe dönüşmesini istediği açıktır. Çünkü bu tür altında dostluk kuranlar, kendilerinden çok dostları için iyi şeyler

isteyeceklerdir. O halde erdeme dayalı dostluk kuran kişi, dostunu kaybettiğinde hem kendi için hem de dostu için iyi şeyler yapmaya devam edip, dostu yaşarken etkinlikte bulunarak beraber var ettikleri mutluluğu sürdürmeye çalışacaktır. O halde Aristoteles'in, kendi mutluluk teziyle Solon'un söylemini uyumlu hale getirirken aklında olanın Klâsik Yunan toplumu için önemli bir olgu olan dostluk kurumu olduğunu düşünebiliriz.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1979.

Aristoteles. *Eudemos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. Ankara: Dost, 1999.

---. *Metafizik*. Çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal, 1996.

---. *Nikomakhos'a Etik*. Çev. Saffet Babür. Ankara: Bilgesu, 2007.

DuBois, C. Edward. "Does Happiness Die With Us? An Aristotelian Examination of the Fortunes of the Deceased." *Journal of Philosophy of Life* 4 (2014):28-37.

Gooch, W. Paul. "Aristotle and the Happy Dead." *Classical Philology* 78 (1983): 112-116.

Herodotos. *Herodot Tarihi*. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul: Remzi, 1973.

Kalaycı, Nazile. "Daimondan Eudaimonia'ya: Aristoteles'te Mutluluk." *Cogito Aristoteles Özel Sayısı* 77 (2014): 257-274.

Kenny, Anthony. "The Aristotelian Ethics: A Study of the Relationship Between the Eudemian and Nicomachean Ethics of Aristotle." Chapter 8 Happiness in the Aristotelian Ethics. Oxford: ClarendonPress, 1978.

Keyinci, Ceyda. "Aristoteles'in Philia Kavrayışı ve Modern Felsefi Tartışmalar." *Kutadgubilig: Felsefe ve Bilim Araştırmaları* 34 (2017): 518-534.

McLeod, Owen. "Aristotle's Method." *History of Philosophy Quarterly* 12 (1995): 1-18.

Pritzl, Kurt. "Aristotle and Happiness After Death: Nicomachean Ethics 1. 10-11." *Classical Philology* 78 (1983): 101-111.

Reeve, C. D. C. "Aristotle's Philosophical Method." *The Oxford Handbook of Aristotle*. Ed. Christopher Shields. New York: Oxford, 2012.

Scott, Dominic. "Aristotle On Posthumous Fortune." *Oxford Studies in Ancient Philosophy* Volume XVIII. Ed. David Sedley. New York: Oxford, 2000.

Solomon, C. Robert. "Is There Happiness After Death." *Philosophy* 51(1976): 189-193.